

شهر و نظریه انتقادی

(با تأکید بر آرا و آثار دیوید هاروی)

ترجمه و تألیف

دکتر حسین حائمی نژاد (عضو هیأت علمی دانشگاه تهران)

محمود شوره (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری)

سرشناسه	حاتمی نژاد، حسین، ۱۳۳۵-م، شورجه، محمود، ۱۳۶۱-م
عنوان و نام پدیدآور	شهر و نظریه انتقادی (با تأکید بر آرا و آثار دیوید هاروی) / ترجمه و تألیف حسین حاتمی نژاد و محمود شورجه
مشخصات نشر	تهران: پرهام نقش، ۱۳۹۳
مشخصات ظاهری	۱۹۲ ص
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۶۱۲۶-۲۱-۰
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	نماینه
نوع	دیوید هاروی ۱۹۳۵-م، نقد و تفسیر
موضوع	شهرسازی
نوع	فراتجدد
شناسنامه	محمود، ۱۳۶۱-م
رده بندی کنگره	۹۱۳۹۱ ش ۵/۱۶۵/۵ HT
رده بندی دیویی	۳۰۷.۱۶
شماره کتابشناسی ملی	۳۳۶۳۲

انتشارات پرهام نقش

شهر و نظریه انتقادی

(با تأکید بر آرا و آثار دیوید هاروی)

ترجمه و تألیف: حسین حاتمی نژاد و محمود شورجه

طرح جلد: محمود شورجه

ناشر: پرهام نقش

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ انتشار: اول، ۱۳۹۳

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۲۶-۲۱-۰

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

© همه حقوق چاپ و نشر این اثر محفوظ است. استفاده از مطالب با ذکر منبع بلااشکال است.

نشانی ناشر: تهران، خیابان انقلاب، ابتدای خیابان ۱۲ فروردین، پلاک ۳۹۷، کتاب پرهام

تلفن: ۶۶۴۶۸۳۳۵

فهرست مطالب

۶.....	پیشگفتار
۸.....	فصل نخست: نگران علم جغرافیا
۸.....	مقصد
۹.....	مختصات
۱۶.....	مسیر
۱۸.....	رشته‌های آریادنه
۲۵.....	پایه اشیل
۲۹.....	سر آغاز
۳۰.....	سیاسگزاری
۳۱.....	فصل دوم: تبیین در جغرافیا
۳۱.....	مقدمه
۳۲.....	مباحث کتاب
۳۶.....	اثرات کتاب
۳۹.....	میراث کتاب
۴۰.....	نتیجه
۴۰.....	مطالعه بیشتر
۴۲.....	فصل سوم: فضا و اثرهای کلیدی
۴۲.....	مقدمه
۴۳.....	تقسیم‌بندی سه گانه از فضا: فضای مطلق، نسبی و ارتباطی
۴۹.....	مفهوم فضا در عمل: فضای تجربی، ادراکی و تخیلی
۶۷.....	نتیجه
۶۸.....	مطالعه بیشتر
۷۰.....	فصل چهارم: عدالت اجتماعی، پسامدرنیسم و شهر
۷۰.....	مقدمه
۷۰.....	عدالت و وضعیت پسامدرن
۷۳.....	عدالت اجتماعی و مدرنیته
۷۶.....	عدالت اجتماعی
۷۷.....	گذار از گفتمان مدرنیستی به گفتمان‌های پسامدرن

۸۳	مطالعه بیشتر
۸۴	فصل پنجم: محدودیت‌های سرمایه
۸۴	مقدمه
۸۵	مارکسیسم، جغرافیا، سرمایه‌داری
۸۷	محدودیت‌های سرمایه
۸۹	ثابت اصل مارکس
۹۱	سرمایه‌داری
۹۴	زیبایی کتاب «محدودیت‌های سرمایه»
۹۶	نتیجه
۹۷	مطالعه بیشتر
۹۸	فصل ششم: شهر، سرمایه و شهرت تحت نظام سرمایه‌داری
۹۸	مقدمه
۹۹	شهری شدن و تداوم نظام سرمایه‌داری
۱۰۵	شیوه درک ماهیت تحول در مناسبات فرانکفورتی تحت نظام سرمایه‌داری
۱۰۸	نتیجه
۱۰۸	مطالعه بیشتر
۱۱۰	فصل هفتم: پسامدرنیسم یا تجربه جغرافیا؟ چرا پسامدرنیسم متأخر؟
۱۱۰	تحول فرهنگی؛ مداخلی به درک وضعیت پسامدرنیته
۱۱۰	سابقه مطالعات فرهنگی
۱۱۳	تلاقی تغییرپذیری و سیالیت با جاودانگی و تغییرناپذیری
۱۱۵	تخریب خلاق
۱۱۵	تبدیل سیاست به یک امر زیبایی‌شناسی
۱۱۶	شهر؛ قهرمان مدرنیته
۱۱۸	گسست یا واکنش
۱۲۰	روایت پرزرق و برق داستان قدیمی
۱۲۴	تجربه جدید فضا و زمان در مدرنیسم متأخر
۱۲۶	فضا، زمان، پول و قدرت
۱۲۷	داستان اصلی پروژه روشنگری؛ تلاشی برای فشرده‌سازی فضا و زمان
۱۲۸	اصل کلام هاروی در تحلیل از وضعیت پسامدرنیته
۱۳۰	مطالعه بیشتر

فصل هشتم: نظریه انتقادی و برنامه‌ریزی شهری ۱۳۲

مقدمه	۱۳۲
نگاه رویکرد اقتصاد سیاسی و نظریه انتقادی به برنامه‌ریزی شهری	۱۳۷
برنامه‌ریزی شهری به مثابه ایدئولوژی	۱۴۰
برنامه‌ریزی شهری در جهت بازتولید نظام اجتماعی	۱۴۲
برنامه‌ریزی شهری به مثابه ابزار کنترل و قدرت	۱۴۳
برنامه‌ریزی برای شهر پساکینزی و مصرف‌گرا	۱۴۵
نتیجه	۱۴۶
مطالعه بیشتر	۱۴۷

فصل نهم: نوشهرگرایی و پوپولیست: افتادن در دام اجتماع‌گرایی ۱۵۰

مقدمه	۱۵۰
سه مدل اجتماع‌گرایی	۱۵۱
اجتماع گفتگویی	۱۵۱
اجتماع منحصر به فرد	۱۵۴
اجتماع معارض	۱۵۷
جنبش نوشهرگرایی	۱۶۰
نقد مدل نوشهرگرایی از اجتماع	۱۶۵
(نو)شهرگرایی پسامدرن و پوپولیست	۱۷۰
به سوی آرمانشهرگرایی دیالکتیکی	۱۷۴
مطالعه بیشتر	۱۷۶

فصل دهم: میراث هاروی؛ به سوی نظریه‌ای انتقادی درباره شهر ۱۷۹

لزوم نظریه‌پردازی در فصل مشترک اندیشه‌های فضایی و اجتماعی	۱۷۹
به سوی نظریه‌ای انتقادی درباره شهر	۱۸۳
نظریه‌پردازی انتقادی بر بنیان اندیشه دیالکتیکی مارکس	۱۸۵
نتیجه	۱۸۷
مطالعه بیشتر	۱۸۸

پیوست ۱۹۰

فهرست آثار منتشر شده توسط دیوید هاروی تاکنون	۱۹۰
الف) کتاب‌ها	۱۹۰
ب) مقالات، بخش‌های کتاب، مصاحبه و گزارش‌ها	۱۹۰

پیشگفتار

درست همان گونه که زمان به صورت اجتماعی در قالب تاریخ تولید می‌شود، فضا نیز به صورت اجتماعی و در قالب جغرافیا تولید می‌شود. آن نظریه پرداز بزرگ که بیش از دیگران تلاش نموده است که این اصل را به اثبات برساند و برای تحلیل شیوه ساخت باز ساخت فضا (جغرافیا) در نظام سرمایه داری، نوعی نظریه انتقادی تدوین کند، دیوید هاروی است.

دیوید هاروی به عنوان یک جغرافیدان بسیار برجسته و نظریه پرداز انتقادی شهر به دنبال بنیان گذاری مفاهیم و نظریه های راهی بخش در جهت دستیابی به یک جغرافیای انسانی «راستین» است. وی در طول دوران زندگی خود تاکنون بانی دو انقلاب بزرگ در دانش جغرافیایی و برنامه ریزی شهری جهان (یکی با کتاب «تیین در جغرافیا» و دیگری «محدودیت های سرمایه») و تئوری جغرافیایی بوده است. بیش از همه، اندیشه های وی توسط رشته های دیگر خوانده شده است. به عنوان نمونه، «هیچ کتاب دانشمندی در زمینه پسماندزنیته به اندازه کتاب «وضعیت پسماندزنیته» اثر هاروی (۱۹۸۹)، این چنین به شکلی گسترده مورد استقبال قرار نگرفته است و کتاب از یک جغرافیدان است که در قفسه کتاب های سایر رشته ها همیشه وجود دارد»^۱.

اندیشه های وی مورد توجه بسیاری از فیلسوفان، نظریه پردازان، پژوهشگران و سیاستمداران در سراسر جهان بوده و در زمینه های فلسفه، مطالعات اجتماعی، شهری، جغرافیای شهری، جامعه شناسی شهری، عدالت اجتماعی، علوم سیاسی، معماری و طراحی شهری، برنامه ریزی شهری و منطقه ای تأثیرات ژرفی برجای نهاده است و دانشکده های بسیاری به جز جغرافیا و در رشته های مختلف دیگر آفریننده های این اندیشه ها و افکار وی را داشته و دارند. آنچه مشهود است، رد پای این متفکر اصیل در حوزه های گوناگون معارف غلبه است. به طوری که مخالفان و موافقان اندیشه های وی هر دم از نو گوشه ای دیگر از دنیای پیچیده و غنی وی را باز یافته اند. جالب توجه وی هیچ یک از محسوس نیافته اند. برخی اندیشمندان، تأثیر اندیشه های وی را کتمان و برخی دیگر نیز آشکارا اقرار داشته اند. هر یک از این متفکران نام آشناست. اما آیا اندیشه های او نیز همسنگ نام و آوازه اش شناخته شده است؟ مشکل می توان گفت آری.

اندیشه انتقادی هاروی به طور خاص ابتدا تحت تأثیر تفکرات مارکس و به ویژه کتاب «سرمایه» می باشد که در پروژه اصلی وی با نام نظریه «ماتریالیسم تاریخی- جغرافیایی» تبلور یافته است. این نظام فکری در واقع تکمیل کننده و به روزرسانی منطق «نظریه ماتریالیسم تاریخی» مارکس و در جهت فضامندسازی اندیشه مارکسیستی انجام یافته است؛ به طوری که می توان گفت مجموعه آثار وی در واقع درک فضامندشده ای از نظریه انتقادی مارکس به وضعیت موجود در سرمایه داری متأخر می باشد که به قول نیل اسمیت (۱۹۸۴: ۱۲۵) «سیستماتیک ترین تلاش برای ارتباط دادن نظریه با واقعیت جغرافیایی خاص نظام سرمایه داری» است.^۲

از نظر هاروی، اندیشه مارکس در نهایت زمان را بر فضا اولویت می دهد و این اولویت را بجرم محدودیت، امروز لازم است به نفع فضا صورت بگیرد. چنین تلاشی، که به طور کلی از آن با عنوان «چرخش فضایی» یاد می کنند، امروزه توسط جغرافیدانان بزرگ دیگری از جمله ادوارد سوچا، دیرک گریگوری، دورین هسی، آلن اسکات، پل ناسن، جان یکلس، رابرت تیلور، الیسون بلانت، پل کلاک، ریچارد پیت، رونالد جانستون، رای همدسون، میشل پاسیون، اش امین، نول کاسو، نیکل تریفت، آلن

1 Phil Hubbard, Rob Kitchen and Gill Valentine (2008) Key Texts in Human Geography, SAGE, p 125.

2 Smith, N. (1984) Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space, Oxford: Basil Blackwell, p 125.

3 The Spatial Turn

4 Wart, Barney, Arias, Santa (2009) The spatial turn: interdisciplinary perspectives, Routledge.

پرد، نیل اسمیت، آلن ویلسون، دیوید لی، دیوید پپر، مایکل وودز، دیوید سیبلی، ویلیام میچل، دان میچل، اندی مریفلد، کوین کاکس، استورت اینکین، جان رنای شورت، برنی وارف؛ گیل والتاین، پیتز جکسون و تیم کرسول و... دنبال می‌شود.

اگرچه اندیشه انتقادی نسبت به شهر (رویکرد پسامدرن و مارکسیسم) هر کدام به نوعی (اولی با برجست نسبی‌گرایی و دومی با برجست مادی‌گرایی) گاه‌ها در اذهان اصحاب ایدئولوژی به سوء تعبیرهایی آلوده‌اند؛ اما رویکرد کتاب حاضر به نظریه انتقادی و شهر به طور عام و نظریه هاروی به طور خاص فراتر از هر «...ایسم» یا «...گرایی» که ممکن است بدان نسبت داده شود قرار داشته و به هاروی قبل از هر چیز به عنوان یک جغرافیایان «مدرنیته - پسامدرنیته‌شناس» می‌نگرد؛ جغرافیایانی که زوایای پنهان رویکردها و مناسبات نظام سرمایه‌داری را در قالب فرایندهای شهری شدن دنیای مدرن تبیین می‌نماید.

از نظر هاروی تاریخ تحول انسان جز تاریخ تبدیل محیط طبیعی به محیط انسانساخت نبوده است. این محیط مصنوع که انسان با آن در دیالکتیک قرار دارد به طور عمده، «طبیعت دوم»^۱ یا «شهر» نام دارد. از این رو هر نوع تلاشی (فکری - عملی)، بریر از «کنش دیالکتیکی» با - و - بر بنیان فضا و به طور کلی شهری‌شدن «هستی‌شناسی»، «معرفت‌شناسی» و «روش - شناسی» در بحث جغرافیا و فضای شهری است. وی چنین درکی را به زبان قابل فهم، تحت عنوان «دیالکتیک فرایندهای اجتماعی - فضایی» مطرح می‌کند.^۲

کتاب حاضر به عنوان پاسخی به اندیشه‌های انتقادی با تأکید بر نظریه‌های دیوید هاروی، به کلیدی‌ترین مفاهیم و رویکردهای پژوهشی در این زمینه می‌پردازد. این رویکردها به زعم نگارندگان شامل سرفصل‌هایی است که در این کتاب به طور فشرده و قابل فهم به آنها پرداخته شده است. مطالعه حاضر که در برخی از فصول از متن خود هاروی و نظر دیگران پیرامون اندیشه وی بهره برده شده است، دیالکتیک موزج جهت ورود به اندیشه انتقادی هاروی در باب شهر و برنامه‌ریزی شهری است. دیدگاه‌هایی که در اینجا انتخاب و مطرح شده‌اند به معنی تأیید و یا مطلق بودن آنها نیست. زیرا نگارندگان سعی نموده‌اند در برابر اندیشه هاروی رویکردی طرفدارانه نداشته باشند. امید است این کتاب (در کنار سایر کتاب‌هایی که در کشور از هاروی ترجمه شده است) بتواند برای پژوهشگران در این زمینه، به‌ویژه در رشته‌های جغرافیای شهری، جامعه‌شناسی شهری، معماری و طراحی شهری، سیاست و مدیریت شهری، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای مفید و مقبول افتد. کاستی‌ها را بخشیده و نگارندگان را از رهنمودهای خود بی‌نصیب نگذارند.

م. شورو - ج. حاتمی‌نژاد

تهران - ۱۳۹۳

۱- واژه کلیدی نظریه نیل اسمیت در کتاب «جغرافیای نابرابر» ۱۹۸۴

۲- لازم به ذکر است که چنین ایده‌ای را نباید به معنای یک رابطه ایستا (آنگونه که اندیشه پوزیتیویسم بیان می‌کند) بین فرم‌ها و فرایندها درک نمود که بر یکدیگر تأثیرات متقابلی دارند. زیرا لازمه درک اندیشه هاروی عبور از اندیشه پوزیتیویستی است.